

**NAJKVALITETNIJI
POČETAK ZA RAZVOJ
SVEUKUPNIH
POTENCIJALA ĐECE
UZ PROGRAME
RANOG UČENJA**

Crna Gora
Ministarstvo prosvjete

Save the Children

Crna Gora
Ministarstvo prosvjete

**NAJKVALITETNIJI POČETAK ZA RAZVOJ
SVEUKUPNIH POTENCIJALA ĐECE
UZ PROGRAME RANOG UČENJA**

Save the Children vjeruje da svako dijete zaslužuje budućnost. U zemljama ševerozapadnog Balkana neprestano smo orijentisani da za decu osiguramo zdrav početak života, priliku za učenje i zaštitu od nasilja. Kada se pojave krize i kada su deca najranjivija, uvijek smo među prvima koji pruže pomoć i budu sa njima dok god je to potrebno. Osiguravamo da se odgovori na specifične potrebe dece i da se njihov glas čuje. Postižemo dugotrajne rezultate za milione, uključujući onu decu do koje je najteže doći. Dajemo sve od sebe za decu - svaki dan i u vrijeme kriza – mijenjajući njihove živote i budućnost koja je pred svima nama, a posebno njima. Naša vizija je svijet u kojem sve djevojčice i svi dječaci imaju nade i snove za svoju budućnost, a u stvarnosti jednake mogućnosti da svoje želje ostvare.

© Save the Children 2017

Projekat: Jačanje socijalnog uključivanja – jednako i kvalitetno obrazovanje za podršku uspješnog razvoja dece severozapadnog Balkana 2016 – 2018.

Izdavač: Save the Children za sjeverozapadni Balkan

Autor: Save the Children i Ministarstvo prosvjete Crne Gore

Voditeljice projekta/Ministarsvo prosvjete

Tamara Milić, načelnica Direkcije za predškolsko i inkluzivno obrazovanje, Ministarstvo prosvjete Crne Gore

Fatima Smajlović, menadžerica za implementaciju programa, Save the Children

Kanita Jajetović, program koordinatorica u odjelu obrazovanja, Save the Children

Lektorica: Svetlana Čabarkapa

Dizajn: Jasmin Leventa

Tiraž: 100 primjeraka

Ova publikacija urađena je u okviru projekta “Jačanje socijalnog uključivanja – jednako i kvalitetno obrazovanje za podršku uspješnog razvoja djece sjeverozapadnog Balkana 2016 – 2018”.

Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe, uz obavezno navođenje izvora.

Zajedno možemo učiniti više.

Recite nam šta mislite o našem radu?

RECI-NAM@savethechildren.org

SADRŽAJ

PREDGOVOR	6
Fatima Smajlović, menadžerica za implementaciju programa	
I ZAŠTO JE VAŽNA OVA PUBLIKACIJA	7
Aktivnosti Save the Children-a u oblasti ranog rasta i razvoja u Crnoj Gori	
II UVOD: JEDNAKO I KVALITETNO RANO UČENJE	8
III KONCEPT PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI.	11
IV RESURSNA PODRŠKA ZA RANI RAZVOJ	14
(resursni centri /centri za rani rast i razvoj)	
V O PROJEKTU “JAČANJE SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA – JEDNAKO I KVALITETNO OBRAZOVANJE ZA PODRŠKU USPJEŠNOG RAZVOJA ĐECE ŠEVEROZAPADNOG BALKANA”, 2016-2018..	15

Predgovor

Prioritet svakog društva treba da bude ulaganje u rani rast i razvoj djece kao i ranu intervenciju. Programi podrške deci predškolskog uzrasta predstavljaju priliku da im se osigura adekvatan podsticaj neophodan za ostvarivanje punih potencijala kao i da pravovremeno se identifikuju i tretiraju potencijalne teškoće. Prepoznajući važnost ove oblasti, programi organizacije Save the Children svakako zaslužuju stvaraju uslove za ispunjenje jednakih mogućnosti za svu decu predškolskog uzrasta.

Naši programi prate nacionalne strategije i važeća zakonodavstva iz ove oblasti kako bi dali doprinos ne samo u povećanju procenta uključenosti djece već i kvalitetu predškolskog vaspitanja i obrazovanja. U saradnji sa Ministarstvom prosvjete u Crnoj Gori smo podršku usmjerili

na područja koja osnažuju decu koja pripadaju osetljivim kategorijama, a kroz unapređenje kompetencija profesionalaca koji su u direktnom kontaktu s decom i roditeljima/kama i starateljima/kama. Do sada smo formirali 3 centra za rani rast i razvoj pri resursnim centrima te podržali 12 vaspitnih jedinica u kojima su obuhvaćena deca koja žive u ruralnim područjima i nemaju pristup redovnim programima predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Ovim aktivnostima smo direktno podržali implementaciju Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori 2016-2020 i Strategiju inkluzivnog obrazovanja 2014-2018.

Fatima Smajlović
Menadžerica za implementaciju programa

I ZAŠTO JE VAŽNA OVA PUBLIKACIJA

Informativni materijal je produkt aktivnosti realizovanih u okviru projekta “Jačanje socijalnog uključivanja – jednako i kvalitetno obrazovanje za podršku uspjeha razvoja djece”. Projekat je sproveden u saradnji Ministarstva prosvjete sa Save the children za Severozapadni Balkan.

Nastao je kao rezultat aktivnosti čiji je cilj da svoj dječji preškolskog uzrasta omogući razvojna, obrazovna i socijalizacijska postignuća u okviru podsticajne i prijateljske atmosfere.

Materijal će biti distribuiran predškolskim ustanovama, resursnim centrima (centrima za rani razvoj), obrazovno-vaspitnim ustanovama, Zavodu za školstvo s namjerom da doprinese kvalitetu prakse.

Namjera je da informativni materijal predstavi i bude model profesionalnog razvoja koji može biti recipročan i koji koristi resurse, kapacitete sa kojima raspoložemo i ujedno podstiče, jača i gradi timski duh i saradništvo.

Istovremeno će ukazati roditeljima na kvalitet usluge koja je osigurana dječji te da se sve aktivnosti provode u stimulativnom i bezbjednom okruženju.

Takođe, materijal će pokazati kako mogu da se uspostave partnerstva unutar ustanova, između ustanova i drugim organizacijama u cilju obezbjeđenja podrške dječji. Istovremeno, pokazaće kako mogu i drugi građani Crne Gore da budu informisani o vrijednostima i značaju ranog učenja za dječji i na taj način ih podstaknuti da učestvuju i doprinesu ovom procesu.

Slika 1: Obuka resursnog centra za vrtiće

II UVOD: JEDNAKO I KVALITETNO RANO UČENJE

Prema Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima “materinstvo i djetinjstvo imaju pravo na posebnu brigu i zaštitu”, a porodica je “prirodna i osnovna jedinica društva”.

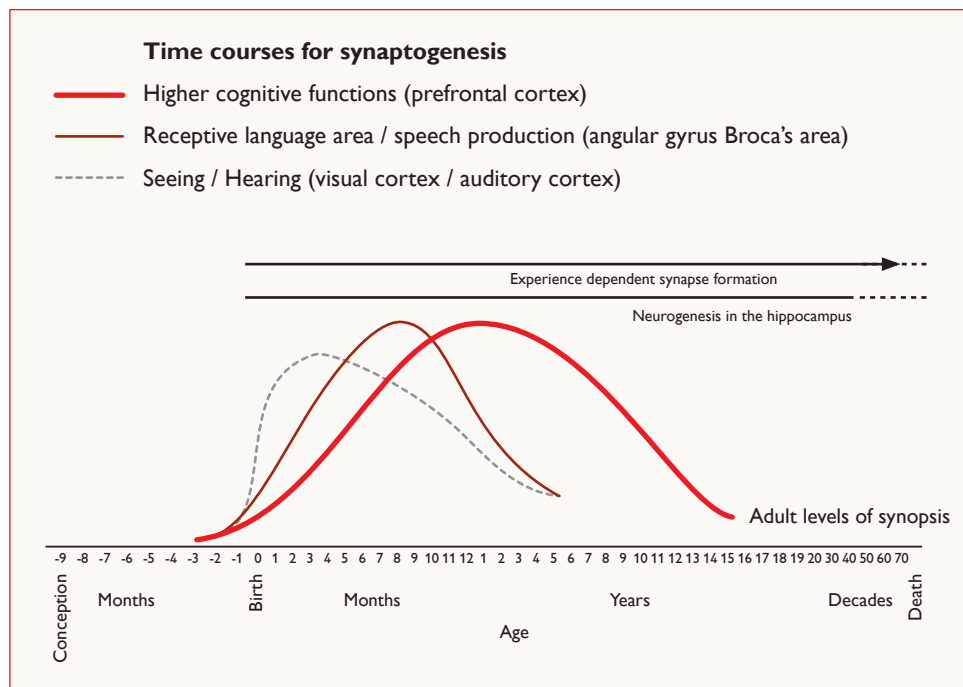
Konvencija o pravima djeteta (1989) obavezuju države potpisnice da razvijaju intersektorske, sistematske, integrativne, koordinisane strategije zasnovane na pravima djeteta, sa posebnim fokusom na rano obrazovanje uz aktivno uključivanje roditelja/staratelja u planiranju usluga.

Prvi cilj Svjetske deklaracije *Obrazovanja za sve - EFA (Jomtien, 1990)* usmjeren je ka unapređivanju sveobuhvatnog pristupa ranom razvoju i obrazovanju, posebno za najugroženiju i djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

EFA Globalni monitoring izvještaj za 2007. godinu ističe da države treba da stave poseban akcenat na rano djetinjstvo.

U periodu predškolskog vaspitanja i obrazovanja učenje ima najznačajniji uticaj na dalji razvoj sveukupnih sposobnosti djece. Dokazi neuronauke pokazuju da je neurološki razvoj najintenzivniji kod djece do pete godine, što ukazuje na važnost ulaganja, stimulacije i učenja za djecu na najranijem mogućem uzrastu.

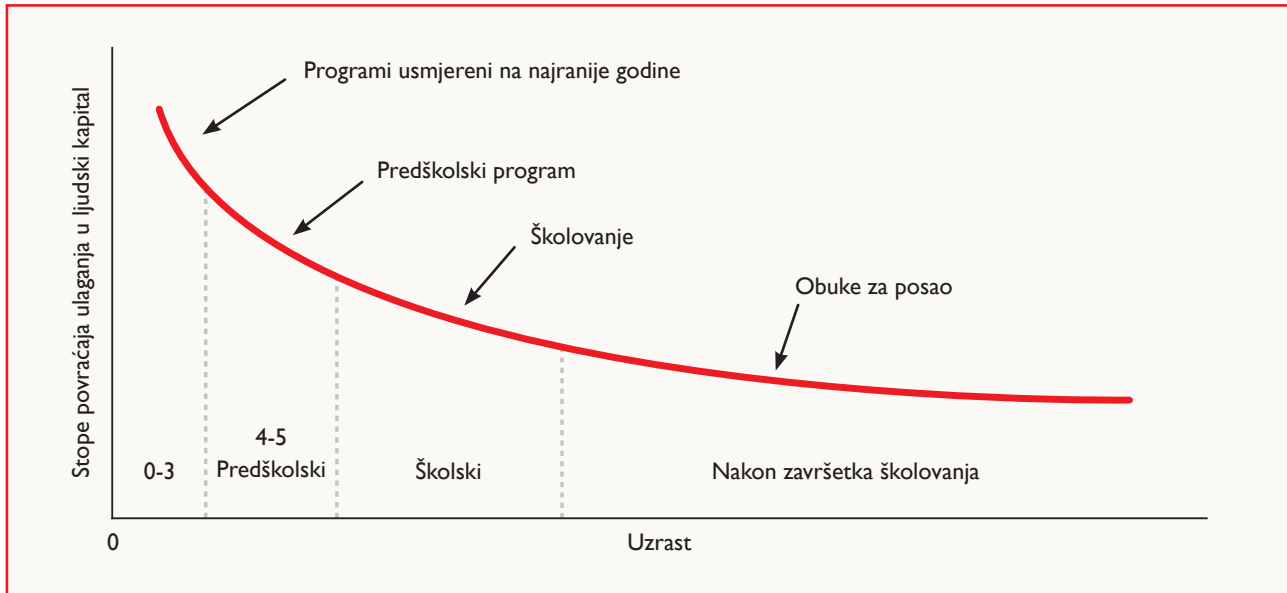
Mnoge empirijske studije ukazuju na značajne pozitivne socio-ekonomske efekte sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja na društvo. Na praktičnom nivou ono je jedan od najvažnijih instrumenata socijalne inkluzije i rješavanja siromaštva. Nobelovac Džejms Hekman

Slika 2:
Razvoj ljudskog mozga

IZVOR:
C. Nelson, *From Neurons to Neighbourhoods* (Shonkoff & Phillips, Eds, 2000).

Slika 3: Povraćaj investicija u ljudski kapital u zavisnosti od uzrasta

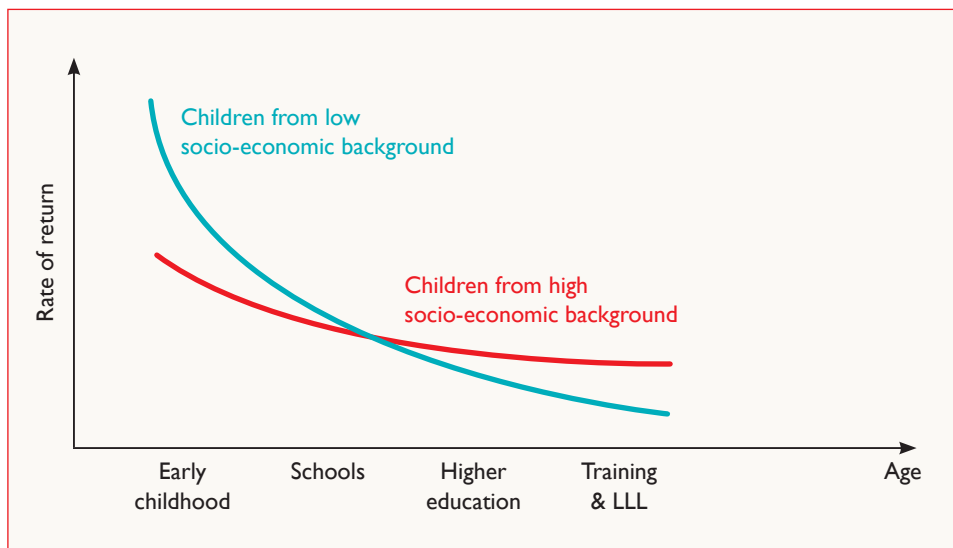
IZVOR: *The case for investing in young* (Heckman, 2012).

istraživao je *isplativost ulaganja* u obrazovanje u zavisnosti od uzrasta. Prema njegovim nalazima, najviše bi se isplatio dolar uloženi u dijete do tri godine, zatim onaj uloženi u dijete predškolskog uzrasta, pa u dijete školskog uzrasta, dok investiranje u osobu koja je završila formalno obrazovanje donosi najmanji povraćaj. Drugim riječima, ulaganje u rano učenje ima veći efekat nego investiranje kasnije u životu.

Investiranje daje značajne *uštete*: smanjenje troškova u zdravstvu (bolnički troškovi za bebe i malu djecu), majke žele da rade, povećava se produktivnost. Smanjeni su troškovi za specijalno obrazovanje, usluge socijalnog staranja i zaštite. Smanjuje se broj djece u sukobu sa zakonom, troškovi maloljetničkog pravosuđa, stopa kriminala i drugih

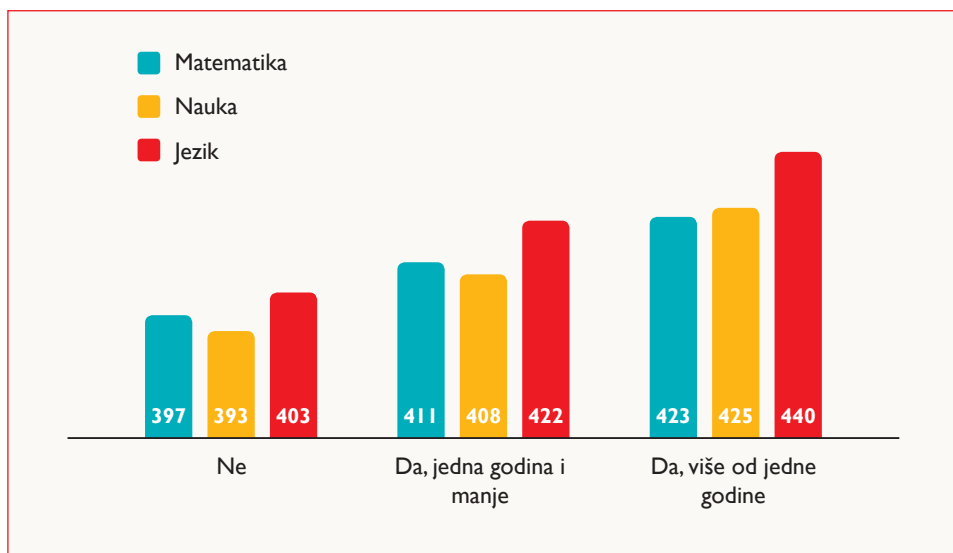
nefunkcionalnih ponašanja, nezaposlenost. Poboļšana su postignuća u obrazovanju i efikasnost ovog sistema.

Analize rezultata PISA testiranja iz 2009. godine urađene za 34 zemlje članice Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) sugeriraju da je pohađanje predškolskog obrazovanja povezano sa kasnijim uspjehom učenika. Petnaestogodišnjaci koji su pohađali predškolsko obrazovanje duže od godinu dana bili su u prosjeku bolji u čitalačkoj pismenosti od učenika koji ga nijesu pohađali. Razlika je iznosila 54 poena što odgovara jednoj i po godini formalnog obrazovanja. Takođe, veza je značajnija: 1) kada predškolsko obrazovanje obuhvata širu populaciju; 2) kada predškolsko obrazovanje duže traje; 3) kada je optimalan odnos između broja djece i vaspitača; i 4) kada se

Slika 4:
Povraćaj investicija u ljudski kapital

Izvor:
Efficiency and equity of European education and training policies (Woessmann, 2008).

Grafikon 1:
Predškolsko vaspitanje i obrazovanje i rezultati PISA 2012. u Crnoj Gori

IZVOR:
PISA 2012, Crna Gora.

uloži više sredstava po svakom djetetu u godinama prije polaska u školu.

Evropska unija je formulisala *Ciljeve iz Barselone (2002)*, kao skup prioriteta usmjerenih na obezbjeđivanje pristupačne i kvalitetne zaštite za najmanje 90% djece. Strategija *Evropa 2020*, rano učenje prepoznaje kao jednu od prioritarnih oblasti. Kao jedan od ciljeva postavlja da do 2020. godine 95% djece uzrasta od tri godine do polaska u osnovnu školu bude obuhvaćeno ranim vaspitanjem i obrazovanjem.

Dakle, rano učenje i sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja od presudnog su značaja za sveukupan rast, razvoj, formiranje ličnosti i društvo u cjelini. Preporučuje se *integrirani pristup* u ranom razvoju jer holistički razvoj djeteta uključuje: senzorni, fizički, intelektualni, govorno-jezički, emocionalni, socijalni aspekt. Pretpostavlja intersektorski i koordinisani sistem i resurse, promovisanje inovacija i kompetencija, stvaranje i izgradnju isplativih i održivih programa, sveobuhvatnih i kulturološki adekvatnih usluga.

III KONCEPT PREDŠKOLSKOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI

Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori 2016-2020. određuje ciljeve i pravce razvoja predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

Vodeće načelo Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori (2016-2020) je da se za svu djecu od rođenja do polaska u školu obezbijedi zadovoljenje razvojnih potreba putem programski i infrastrukturno adekvatnih usluga za koje će biti zaduženi kompetentni profesionalci i zaposleni, uz aktivno angažovanje zajednica i roditelja.

Ciljevi Strategije su:

1) Povećati obuhvat predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem sve djece posebno uzrasta 3 godine do polaska u školu u skladu sa međunarodnim standardima;

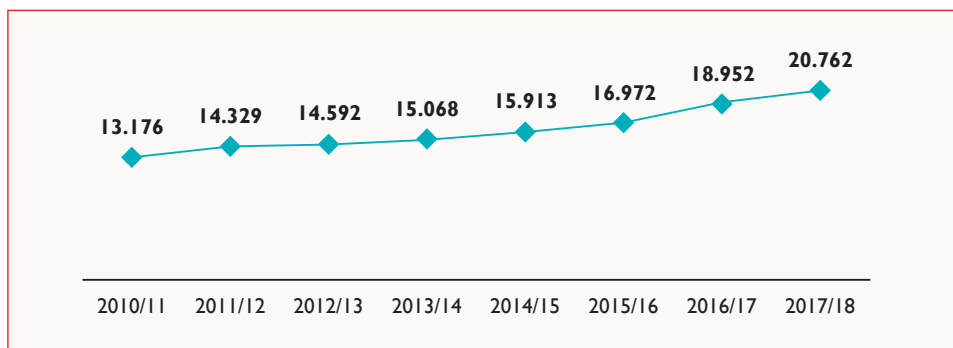
2) Unaprijediti kvalitet usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja;

3) Uvesti inovativne, optimalne i održive modele finansiranja.

Navedeno se postiže kroz: a) unapređenje infrastrukture: izgradnjom novih, rekonstrukcijom postoje-

ćih, organizovanjem usluga u drugim javnim i/ili privatnim objektima; b) širenje interaktivnih službi u udaljenim planinskim i seoskim područjima, c) uvođenje inovativnih i fleksibilnih usluga; d) intenzivnu integraciju djece RE populacije; e) bolju detekciju, ranu intervenciju i odgovore za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, f) programe za aktivno učešće roditelja; g) poboljšane bazične i unaprijeđene profesionalne kompetencije sadašnjih i budućih praktičara; h) razvoj standarda kvaliteta i pokazatelja za praćenje efekata i rezultata usluga, i) stalno promovisanje uloge i značaja predškolskoga vaspitanja i obrazovanja i dr.

Predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem obuhvaćena su djeca uzrasta do 6 godina (do polaska u osnovnu školu) u predškolskim ustanovama koje mogu biti državne (javne) i privatne. Ukupan broj upisane djece u predškolskim ustanovama u školskoj 2017/2018 - 20.762 (2010/2011 - 13.176; 2011/2012 - 14.329; 2012/2013 - 14592; 2013/2014 - 15.068; 2014/2015 - 15.913; 2015/2016 - 16972, 2016/2017 - 18.952).

Grafikon 2:
Trend obuhvata

U Crnoj Gori u školskoj 2017/2018. godini postoji 21 javna predškolska ustanova, sa mrežom od 126 vaspitnih jedinica, u okviru kojih je organizovano 607 vaspitnih grupa. Privatne predškolske ustanove - 22 licencirane sa 24 vaspitne jedinice u 68 grupa - realizuju javno važeće obrazovne programe.

Primjer dobre prakse – interaktivne službe

U Crnoj Gori obuhvat djece ranim obrazovanjem varira od prilično visokog (88%) u centralnom i južnom regionu, do vrlo niskog u ševernom regionu (27%). Na nepovoljnu situaciju za djecu na severu utiču razućdenost naselja, udaljenost od vaspitne jedinice i što je ujedno riječ o opštinama koje karakteriše veća stopa siromaštva i nezaposlenosti.

Ovaj problem počeo se rješavati putem besplatnih usluga u vidu interaktivnih službi. One se organizuju pri predškolskim ustanovama za djecu uzrasta do 6 godina koja žive u udaljenim seoskim područjima u kojima ne postoji vaspitno-obazovna jedinica. Neki odciljeva su: podsticanje razvoja sposobnosti i vještina; podrška roditeljima u razumijevanju, praćenju i stimulisanju razvoja deteta i sl.

Interaktivne službe uspostavljene su u Andrijevici, Beranama, Bijelom Polju, Danilovgradu, Plavu, Rožaju,

Opština	Porast
Andrijevica	244%
Berane	14%
Bijelo Polje	10%
Danilovgrad	37%
Plav	10%
Rožaje	214%
Kolašin	21%
Mojkovac	18%
Pljevlja	16%
Žabljak	35%
Plužine	200%
Šavnik	285%
UKUPNO	23%

Tabela 1: Porast

Šavniku, Plužinama, Kolašinu, Mojkovcu, Pljevljima i Žabljaku.

Aktivnosti se najčešće sprovode u prostoru pri seoskoj školi, područnoj ustanovi škole, mjesnoj zajednici

Opština	Interaktivne službe - naselje
Andrijeвица	Trešnjevo, Seoce, Slatina, Pogračanica
Berane	Buče, Donja Ržanica, Budimlje, Dolac
Bijelo Polje	Poda, Pavino Polje, Kanje
Danilovgrad	Slap, Lazine, Novo Selo, Spuž
Plav	Brezojvice
Rožaje	Biševo, Sinanovića Luka, Radetina, Balotiće, Kujevići, Skarepača, Kalače, Seošnica, Bać, Besnik, Lovnica
Kolašin	Gornje Lipovo, Bare Kraljske
Mojkovac	Prošćenje, Štitarica, Lepenac
Pljevlja	Komini, Otilovići
Žabljak	Njegovuđa
Šavnik	Bijela, Duži, Boan
Plužine	Goransko, Dubljevići, Stabna

Tabela 2: Nove VJ

Slika 5: IS

koja se nalazi na dostupnoj udaljenosti. Tim interaktivnih službi čine vaspitači/ce, stručna služba predškolske ustanove. Oni do dva puta sedmično u trajanju od 2 do 3 sata sistematski i organizovano rade s decom i porodicama na stimulisanju zdravog, skladnog, sveobuhvatnog razvoja deteta. Mjesečno se organizuju tematske radionice sa

Saša, otac djevojčice Ivane koja pohađa program:

“Moje zadovoljstvo je ogromno jer znam da mi se dijete igra, uči kao i ostala đeca. Mnogo mi je lakše jer ne moram da je vodim u grad, vrtić nam je sada pored kuće. Istaći ću da je Ivana presrećna zbog vrtića do mjere da je moramo sa braćom i sestrama dovesti sa katuna u proljetnim mjesecima.”

roditeljima. Na sastancima interaktivnog tima se razmjenjuju iskustva, analiziraju postignuća, izazovi, planira dalji rad, procjenjuje potreba za dodatnu vrste podrške i dr.

Kao pozitivni rezultati u odnosu na roditelje zapaženo je da se osnažuju i usmjeravaju za sveobuhvatnu stimulaciju različitih razvojnih oblasti i interesovanja djece i kvalitetnu međusobnu interakciju. Bolja je prilagođenost deteta u školi i njegova školska postignuća bez obzira na kulturološke i obrazovne razlike porodice/roditelja.

IV RESURSNA PODRŠKA ZA RANI RAZVOJ

Kroz ovaj projekat primijenjen je koncept kontinuiteta i održivosti programskih aktivnosti baziranih na iskustvima prethodnih ulaganja u projekte razvoja kapaciteta resursnih centara uz podršku Save the Children-a.

Posebne ustanove su transformisane u resursne centre. U Crnoj Gori postoje: "Resursni centar za sluh i govor", Kotor; Resursni centar za djecu i osobe sa intelektualnim smetnjama i autizmom "I. jun", Podgorica; Resursni centar za djecu i mlade "Podgorica", za tjelesne i smetnje vida. Resursni centri realizuju ranu intervenciju, izrađuju specijalizovani didaktički materijal, shodno smetnji u razvoju sprovode obuke za ciljane intervencije.

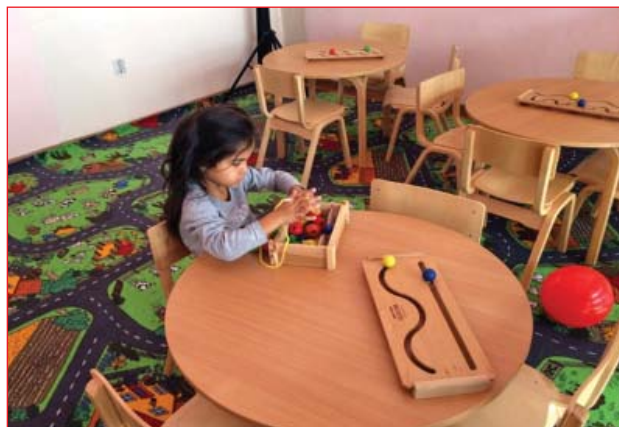
JU Resursni centar "Podgorica" omogućava stimulacije i ranu intervenciju djeci sa tjelesnim i smetnjama vida. Kadar može opservirati dijete, dati instrukcije za rad nastavnicima, stručnoj službi, roditeljima za rad sa detetom. U ovom Resursnom centru se mogu preuzeti na korišćenje udžbenici na Brajevom pismu, dobiti obuka

za korišćenje Brajevog pisma i dr. Na sajtovima ZUNS-a i Resursnog dostupni su udžbenici u tzv. Daisy formatu.

JU Resursni centar "I. jun", Podgorica zadužen je za podršku djeci sa intelektualnim smetnjama i autizmom. Uključivanje profesionalaca iz Resursnog centra "I. jun" se odnosi na uslugerane intervencije, podrške djeci u inkluzivnom obrazovanju, porodici, pomoć i edukacija nastavnika za rad sa decom (savremeni pristupi u radu), procjenu sposobnosti.

JU "Resursni centar za sluh i govor", Kotor posebnu ulogu ima u oblasti rane intervencije, naročito nakon ugradnje kohlearnog implanta. Od značaja su, prije svega audiološki i logopedski tretmani. Profesionalci nude preporuke u vezi sa metodskim pristupom i prilagođavanju djeci sa smetnjama sluha, a za znakovni jezik se nudi obuka.

Kroz ovaj projekat pri resursnim ustanovama uspostavljaju se centri za rani rast i razvoj uz podršku Save the

Slika 6 a, b: Aktivnost u centru ranog razvoja

Children-a. Centri za rani rast i razvoj imaju višestruku dimenziju:

- Služe za unapređenje profesionalnih kapaciteta vaspitača i vaspitačica. Redovno se sprovode radionice za vaspitače i vaspitačice iz vrtića za izradu i primjenu didaktičkog materijala,
- Organizuju rad s djecom sa konkretnim smetnjama u razvoju;
- Organizuju tematske radionice za roditelje i opštu javnost u vezi sa razvojem djeteta predškolskog uzrasta u određenim oblastima: kognicija, govor, fizički razvoj, senzorna stimulacija djeteta bez obzira da li se ili ne tipično razvija.

Opremljeni su multifunkcionalno, tako da služe podsticanju razvoja djece, za rad sa onima koji pohađaju obuke,

Slika 7: Centar ranog razvoja

savjetovanja: kadar vrtića, roditelje, opštu i stručnu zainteresovanu javnost.

V O PROJEKTU “JAČANJE SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA – JEDNAKO I KVALITETNO OBRAZOVANJE ZA PODRŠKU USPJEŠNOG RAZVOJA DJECE ŠEVEROZAPADNOG BALKANA”, 2016-2018.

Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Save the Children za sjeverozapadni Balkan sprovodi projekat “Jačanje socijalnog uključivanja – jednako i kvalitetno obrazovanje za podršku uspješnog razvoja djece”.

Projekat je rezultat partnerstva i zajedničkih napora za omogućavanje pristupa predškolskom obrazovanju za djecu u Crnoj Gori.

Cilj Projekta je da poboljša inkluzivno i kvalitetno obrazovanje, stvaranje uslova za povećanje obuhvata djece programom predškolskog vaspitanja i obrazovanja pred polazak u osnovnu školu sa posebnim fokusom na djecu iz marginaliziranih grupa, da se osnaže kapaciteti obrazovnih aktera u prepoznavanju socijalne isključenosti, djelovanju u cilju osiguranja poštovanja dječijih prava.

Program je usmjeren na:

1) **Stvaranje optimalnih prostornih i razvojnih uslova za punu valorizaciju potencijala djece:** Osigurana su sredstva za osposobljavanje 12 učionica za rani rast i razvoj te stvaranje uslova za organizovanje usluga predškolskog obrazovanja: trosatni program i/ili interaktivne službe u alternativnim prostorima (područne ustanove škola i sl.). Osnovni paket opreme za jednu učionicu za izvođenje trosatnog predškolskog programa se sastoji od didaktičkog, potrošnog materijala, namještaja i knjižnog fonda.

2) **Profesionalni razvoj kadra – ciljanim obukama obuhvaćeno je 26 vaspitača i vaspitačica, psihologa/psihološkinja te predstavnika/ca centara**

za rani rast i razvoj. Fokus je bio usmjeren na sljedeće teme: Individualizacija kao pristup učenja i razvoja djece predškolskog uzrasta i vođenje portfolio: sa akcentom na pozitivno roditeljstvo, pozitivnu disciplinu, važnost podizdanja svijesti o ravnopravnosti polova; Izrada didaktike i igračaka; Timski rad.

3) **Uspostaviti centre za rani rast i razvoj – kapaciteti resursnih centara u službu sve djece predškolskog uzrasta:** poboljšati opremljenost kabineta za neposredan rad s djecom; radionice za vaspitače iz vrtića za rad sa konkretnim smetnjama u razvoju, izradu i primjenu didaktičkog materijala; tematske radionice za roditelje i opštu javnost; poseta centrima: zajedničke aktivnosti djece sa i bez smetnji.

A Rezultati / vrtići

U skladu sa navedenim opremljeno je 12 vaspitnih jedinica u kojima se sprovodi trosatni ili program interaktivnih službi.

Tamara Milić, načelnica direkcije za predškolsko i inkluzivno obrazovanje u Ministarstvu prosvjete:

“Ovaj program na najbolji način integriše principe, ideje, pravce razvoja postavljene u Strategiji ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja i Strategiji inkluzivnog obrazovanja. Naime, koncepti ranog učenja i razvoja sve djece se u ovim dokumentima a samim tim i praksama prepliću. Ovaj projekat ih dovodi u direktnu vezu i primjenu kroz rad sa svom djecom u najranijem mogućem uzrastu. Posebno je vrijedno što se aktivnosti odvijaju na ideji kontinuiteta prethodnih projekata koji su jačali inkluzivnu orijentaciju resursnih centara, a sada se ide korak dalje i resursni centri uvode u život redovnih vrtića. Na taj način se koriste svi postojeći kapaciteti, promoviše jednakost, mogućnosti sve djece.”

Obuka

U cilju unapređenja profesionalnih kapaciteta održana je četvorodnevna obuka za 26 učesnika i učesnica (po

Javna predškolska ustanova	Jedinica trosatni program i/ili interaktivna služba
JPU “Bajo Jojić” Andrijevića	Trešnjevo
JPU “Radmila Nedić” Berane	Ržanica pri JU OŠ “Radomir Mitrović”
JPU “Dušo Basekić” Bijelo Polje	Pavino Polje
JPU “Irena Radović” Danilovgrad	Novo Selo
JPU Dječji vrtić Plav	Brezojevice
JPU “Boško Buha” Rožaje	Balotići
JPU “Jevrosima Rabrenović Jevra” Mojkovac	Štitarice
JPU Dječji vrtić Šavnik	Bare - Boan
JPU Dječji vrtić Plužine	Goransko
JPU “Sestre Radović” Kolašin	Gornje Lipovo
JPU Eko bajka Pljevlja	Komini

Tabela 3: Opremljeno

Slika 8 a, b: Oprema u vrtiću

Direktorica vrtića:

“Ja sam direktorica vrtića koja je u dosadašnjem periodu fokus rada stavljala na aktivnosti u matičnom vrtiću. Ovim programom sam se uvjerila koliko je važno omogućiti da svako dijete dobije pravo na rano učenje kojim se podstiče njegov sveukupan razvoj. Interaktivne službe se organizuju pri predškolskim ustanovama za djecu uzrasta do 6 godina koja žive u udaljenim seoskim područjima, u kojima ne postoji vaspitno-obrazovna jedinica. Aktivnosti se najčešće sprovode u prostoru pri seoskoj, područnoj ustanovi škole, mjesnoj zajednici koja se nalazi na dostupnoj udaljenosti. Selo Štitarice je udaljeno 15-20 km od Mojkovca, ali je potrebno uzeti u obzir da je riječ o planinskom, krševitom kraju u kojem je naseljenost rijetka, koje je razuđeno i ne postoje dostupni predškolski programi. Kuriozitet je da školu pohađa samo jedna učenica, a naš program okuplja redovnih 10 mališana. Lično sam poboljšala rukovodeće kompetencije, bolje prepoznajem potrebe sredine u kojoj radim. Zadovoljstvo mi je ogromno jer direktno vidim rezultate razvojnog i psihološkog karaktera: mališani su srećniji, više znaju, bolje se razvijaju.”

jedan predstavnik/ca iz svakog vrtića i tri resursna centra; polna zastupljenost: 25 žena, 1 muškarac). Fokus obuke se usmjerio na višedimenzionalni individualizovani pristup učenju i sveukupnom razvoju djece predškolskog uzrasta.

Pored toga, uključili smo temu koja je obrađivala rodnu ravnopravnost. **Zašto nam je važna rodna ravnopravnost?** Rodna ravnopravnost kao osnovno pravo svih djevojčica i dječaka je sastavni dio i Konvencije o dječijim pravima. **Za Save the Children, naša vizija je svijet u kojem sve djevojčice i svi dječaci imaju nade i snove za svoju budućnost a u stvarnosti imaju jednake mogućnosti da svoje želje ostvare.**

Obrazovanje u svojoj suštini predstavlja moćan instrument, ključan mehanizam za kreiranje i promjenu aktuelnih rodni odnosa.

Orijentacija na rodnu ravnopravnost za Save the Children znači stavljanje akcenta na umanjenje nejednakosti između dječaka i djevojčica/žena i muškaraca i u skladu sa tim svojim programima obuhvati svu djecu sa osvrtom na posebno marginalizovanu. Tom prilikom polazimo od uvjerenja da svi vaspitači i vaspitačice, nastavnici i nastavnice, mogu da omoguće jednakost u obrazovanje dajući svoj deci istovjetnu pažnju i tretman. Samim tim, ravnopravnost

dječaka i djevojčica/žena i muškaraca, dakle rodna perspektiva moraju biti uključeni u sve nivoe obrazovanja, od najranijih godina, tako da se među decom i mladima podstiče razumijevanje pravde i učešća.

Obuka je realizovana za predstavnike/ce svih javnih predškolskih ustanova (ukupno: 23) i predstavnike/ce tri resursna centra iz Crne Gore (ukupno: 3). Voditeljice su bile Itana Kovačević i Marijana Ivančević, psihološkinje, sa dugogodišnjim iskustvom u sistemu obrazovanja i edukaciji u oblasti porodično-sistemske terapije, a posebno rodno zasnovanih konstrukata.

Opšti ciljevi obuke bili su:

- Usvajanje razvojnih normi, njihovog značaja u cilju holističkog pristupa djetetu,
- Razumijevanje uticaja vrtića, značaja, podsticanja i praćenja socio-emocionalnog razvoja djeteta,
- Razumijevanje važnosti rodno-senzitivne prakse i osvješćivanje sopstvenih uvjerenja kada su u pitanju rodne postavke,
- Rodno senzitivna praksa u ranom i predškolskom vaspitanju i obrazovanju,

- Razumijevanje funkcionisanja porodice kao sistema, porodičnih struktura, porodične razvojne faze, dilema i izazova sa kojima se suočavaju porodično-vaspitači/ce,
- Definisanje faktora koji određuju kvalitet saradnje vaspitači/ce – roditelji/staratelji,
- Usmjeravanje na snage/potencijale/interesovanja u cilju individualizovanog pristupa,
- Usvajanje strategija za stvaranje okruženja usmjerenog ka najboljem interesu djeteta,
- Razumijevanje značaja, važnosti i usvajanje osnovnih metoda za prikupljanje podataka od važnosti za planiranje rada i praćenje razvoja, učenja, napredovanja djeteta i sistematskog dokumentovanja – portfolio.

Teme seminara su podijeljene po danima, a obuhvatale su:

- Svrha ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja,
- Razvojni domeni/očekivanja/norme sa osvrtom na socio-emocionalni razvoj u svijetlu holističkog pristupa,

Slika 9 a, b: Seminar

- Opservacija i prikupljanje podataka o djetetu od roditelja,
- Razumijevanje porodice i uspostavljanje kvalitetne saradnje između porodice i PU,
- Individualizovan pristup djetetu,
- Planiranje i praćenje razvoja i napredovanja djeteta – portfolio.

Danijela, Resursni centar Kotor:

“Naučila sam koliko je važno otvoriti se prema opštoj populaciji, fokus rada staviti ne samo na decu sa smetnjama, koliko je dobra zamisao da se iskoristi znanje defektologa da se roditeljima objasni kako je potrebno podsticati razvoj njihove djece. Razvila sam kompetencije da osmislim radionice, fokusiram se na razvojne potrebe sve djece, da bolje ovladam razvojnim normama, razumijem važnosti rodno-senzitivne prakse i osvještavanje sopstvenih uvjerenja kada je riječ o rodnoj postavci, kao i na koji način rano i predškolsko vaspitanje i obrazovanje podržava rodne stereotipe, značaj i važnost uključivanja roditelja.”

Rad se odvijao kroz radionice interaktivnog tipa, baziranih na primjerima iz prakse. Posebno ih je zainteresovala tema Rodno senzitivna praksa u ranom i predškolskom vaspitanju i obrazovanju. Tema portfolio je ukazala na izazove sa kojima se srijeću u praksi.

Kao dodatna vrijednost programa istaknuta je ideja da se kreira i sprovede okvirni paket za realizaciju aktivnosti u predškolskim ustanovama: višedimenzionalni individualizovani pristup učenju i sveukupnom razvoju djece predškolskog uzrasta. U svim vrtićima primijenjen je princip tzv. vršnjačkog, a kaskadnog učenja u kojem učesnici seminara sprovode obuke za kadar svojih ustanova.

Može se reći da su obuhvaćene svi/e vaspitačice/vaspitači - brojke pokazuju da je kroz ovu formu edukacije prošlo **1152** vaspitača/ica, stručnih saradnika/ica, predstavnika/ca uprava svih vrtića u Crnoj Gori.

Ciljevi:

- Razumijevanje značaja razvojnih domena, očekivanja i normi u cilju kvalitetnog individualizovanog pristupa u radu sa decom,
- Usvajanje holističkog pristupa u razumijevanju razvoja i učenja djeteta, socio-emocionalni razvoj – kao vodič za učenje i napredovanje,
- Razumijevanje važnosti rodno senzitivne prakse u okviru ranog razvoja,
- Prihvatanje važnosti sistematskog pristupa prikupljanja informacija o djetetu radi efektivnog planiranja rada i praćenja napredovanja,
- Razumijevanje dilema, izazova sa kojima se suočavaju roditelji,
- Primjena različitih aspekta za razvoj, učenje, ostvarenje punog potencijala djeteta.

Teme:

- Razvojni domeni, očekivanja i norme, sa osvrtom na socio-emocionalni razvoj,
- Uspostavljanje kvalitetne saradnje sa porodicom,
- Rodno-senzitivna praksa,
- Metod za prikupljanje podataka – opservacija,
- Individualizacija – planiranje i praćenje razvoja i napredovanja djeteta.

Slika 10: Radionica u vrtiću Berane

Slika 11: Radionica u vrtiću Podgorica

Vaspitačice Rožaje:

“Prilika i mogućnost da se iskažu dobra iskustva, sagledaju problemske situacije iz drugačije perspektive; jačaju međusobni odnosi – profesionalno povjerenje; podstakne podrška stručnih saradnika za dalji rad...”

Vrtić Danilovgrad:

“Zajednički su radili i učili stariji i mlađi vaspitači, primjenjujući različite metode i opservaciju u cilju individualnog pristupa detetu, njegovoj dobrobiti, a na način da drugačije gledaju na sebe i odnos sa decom i roditeljima.”

Slika 12: Radionica u vrtiću Herceg Novi

Rezultati - resursni centri

Pri resursnim centrima opremljeni su kabineti koji se koriste u neposrednom radu s decom i podstiču ih od najranijeg uzrasta. Osavremenjena je oprema, pomaga, tehnika, tehnologija, sadržaji koji omogućavaju edukaciju kroz interaktivan pristup.

U centrima za rani rast i razvoj formiranih u resursnim centrima određeni su koordinatori i koordinatorke koji/e su bili/e zaduženi/e za realizaciju radionica (pedagozi/

pedagogice, psiholozi/psihološkinje, defektolozi/defektologice različitih usmjerenja u zavisnosti od teme radionice), urađen je nacrt i akcioni plan sprovođenja radionica za vaspitače/vaspitačice iz vrtića za rad sa decom sa konkretnim smetnjama u razvoju, tematske radionice za roditelje i opštu javnost, okruglih stolova.

U tabeli 4 se može videti koje su teme obrađivane tokom radionica sa roditeljima/kama i vaspitačima/vaspitačicama iz vrtića, kao i tri okrugla stola.

	RC I. jun	RC Podgorica	RC Kotor
Teme radionica za vrtiće	Preporuke za vaspitače/vaspitačice za prilagođavanje prostora, aktivnosti, radnog materijala za podsticanje intelektualnog razvoja	Preporuke za vaspitače/vaspitačice prilagođavanje prostora, aktivnosti, radnog materijala za podsticanje tjelesnog razvoja	Razvoj i podsticanje govora i komunikacije djece na ranom uzrastu
	Preporuke za vaspitače/vaspitačice za prilagođavanje prostora, aktivnosti, radnog materijala za smetnje spektra autizma	Preporuke za vaspitače/vaspitačice prilagođavanje prostora, aktivnosti, radnog materijala za podsticanje razvoja vida	Razvijajmo govor igrajući se u vrtiću
Teme radionica za roditelje i javnost	Roditeljstvo		Positivno roditeljstvo
	Rodno-senzitivno vaspitanje		Rodna senzitivnost
	Podsticanje intelektualnog razvoja	Podsticanje razvoja vida	Razvoj slušanja
	Podsticanje govorno-jezičkoga razvoja	Podsticanje tjelesnoga razvoja	
Teme - okrugli sto	Rana intervencija – intelektualne i smetnje spektra autizma	Rana intervencija za tjelesne i smetnje vida	Rana intervencija sluha i govora u našoj sredini

Tabela 4: Aktivnosti resursnih centara/centara za rani rast i razvoj

Slika 13: Radionica u vrtiću Tivat

U sklopu Centra ranog razvoja pri JU Resursni centar "I. jun" je 18.10. 2017, organizovana radionica *Preporuke za vaspitače za prilagođavanje prostora, aktivnosti, radnog materijala za smetnje spektra autizma*, kojoj je prisustvo-

Vrtić, Kolašin:

"...različite reakcije su bile kada smo odrađivali temu rodno-senzitivna praksa, jer je bilo neobično da se dječaci igraju lutkama. Obratili smo pažnju i na panoe u našoj Ustanovi."

Vrtić, Budva:

"Tema Rodno-senzitivna praksa izazvala je brojne komentare, razmjenu mišljenja i iskustava kod učesnika. Konstatovali su da se dešavaju promjene, ali je očigledno da ima još prostora za napredovanje."

valo 25 vaspitača i vaspitačica. Radionicu su vodile defektološkinje Dragana Joksimović i Gordana Radulović. Vaspitač/ice su dobili/e informacije o osnovnim karakteristikama djece sa smetnjama iz spektra autizma, metodama,

Vrtić Podgorica:

“Tema koja se odnosi na posmatranje, dokumentovanje i planiranje pokrenula je da je važno u radu sa decom razmišljati: “Kako ja ovo razumijem?”; “Kako će uticati na ono što radim?”; “Da li može i drugačije u cilju napredovanja?”. Ciljano i svrsishodno dokumentovanje, refleksivna praksa usmjerena na dijete može voditi kvalitetu podrške u učenju i razvoju.”

Vrtić, Podgorica:

“Govoreći o razvojnim domenima, tokom razmjene učesnic/e su se složili/e da se više pridaje važnost drugim domenima razvoja u odnosu na socio-emocionalni razvoj djeteta, kao i da se dovoljno ne daje na značaju vještinama samopomoći, samostalnosti i mogućnostima da vodi brigu o sebi. Tema saradnja sa porodicom je bila inspirativna i orijentisana na razješavanje situacija kada ona nije na zavidnom nivou uz puno uvažavanje promišljanja o tome šta sve utiče na funkcionisanje roditelja, kako održati profesionalni stav u odnosu prema njima.”

Vaspitači Bar:

“Materijal je koristan kao dopuna aktivnosti, vodič i podsjetnik za osmišljavanje i organizovanje dnevnih sadržaja. Jednostavan je za kombinovan je sa publikacijama: “Što treba znati i kako postupati u odnosu na rani razvoj djeteta - Razvojno-edukativna uputstva i informativni materijal”, “Instruktivno edukativni materijal za inkluzivni rad i učenje djece sa posebnim obrazovnim potrebama” i dr.“

materijalu i aktivnostima usmjerenim na to da se deca adaptiraju i socijalizuju u vrtiću.

U cilju podizanja kvaliteta i poboljšanja usluge najmlađim korisnicima pri RC “Dr Peruta Ivanović”, Kotor 30.08.2017. održana je radionica za roditelje “Razvoj govora i jezika” radi informisanja o značaju ranog razvoja govora. Voditelji su bile logopedice Dragana Marković i Dijana Vlaović. Radionica “Slušam, čujem, razumijem”, za roditelje i širu javnost, održana je 19.10.2017. Voditeljice su bile mr Viktorija Mihović, surdološkinja i Danijela Vičević, logopedica.

Radionica “Učimo govor igrajući se u našem vrtiću” održana je 29. septembra 2017, sa ciljem da se vaspitači

Slika 14 a, b, c: Oprema u RC

Slika 15:
Radionica u RC 1. jun

(javne i privatne ustanove) upoznaju sa razvojem govora i jezika i adekvatnim stimulacijama. Podijeljeni su flajeri i poster i sa normama govorno-jezičkog razvoja, mogućim odstupanjima, preporuke u radu sa decom sa govorno-jezičkim poteškoćama. Voditeljice su bile Danijela Vičević i Dragana Marković, logopedice. Radionicu “Važnost rodno senzitivnog pristupa u ranom i predškolskom vaspitanju i obrazovanju” održale su 6. novembra 2017. Danijela Vičević, logopedica i Tanja Sabolski, pedagogica.

U Resursnom centru za decu i mlade “Podgorica”, održane su radionice za oko 50 vaspitača/vaspitačica: 27.09.2017. “Preporuke za vaspitače za prilagođavanje prostora, aktivnosti, radnog materijala za podsticanje tjelesnog razvoja”, odnosno 24.10.2017. “Preporuke za vaspitače za prilagođavanje prostora, aktivnosti, radnog materijala za podsticanje”. Upoznati su o značaju rane

intervencije, motoričkom razvoju djece do šest godina, izazovima u vaspitno-obrazovnom procesu (prostor bez barijera, prilagođavanje prostora za redovne aktivnosti, izbor didaktičkih sredstava i materijala kao i prilagođavanje redovnih aktivnosti u skladu sa individualnim potencijalima, mogućnostima i interesovanjima djece sa tjelesnim i smetnjama vida. Radionice su vodile defektološkinje Jasna Popović i Jadranka Radulović. Paket radionica za opšte roditeljske teme je odrađen u partnerstvu dva resursna centra, timski, od strane pedagoga i psihologa ovih ustanova. Bavili su se izazovnim situacijama sa kojima se roditelji srijeću tokom odgajanja djece, načinima rješavanja, saradnjom, zajedničkim ciljevima u razvoju.

Paket radionica “Podsticanje tjelesnog razvoja i razvoja vida” namijenjen roditeljima djece koja se tipično razvijaju sproveden je 28.11.2017. Obuhvata očekivanja koja

Slika 16 a, b, c, d: Radionice u RC Kotor

roditelji imaju od boravka djeteta u vaspitnoj grupi, pozitivni ishodi za dijete, roditelje i porodicu i društvo u cjelini. Na što najviše i najčešće obraćaju pažnju kada je u pitanju tjelesni razvoj djeteta, na što najmanje obraćaju pažnju, koja su njihova očekivanja kada je u pitanju tjelesni razvoj djeteta, šta ih brine. Ko može da im pomogne, koja je uloga vrtićima, koja je uloga porodice, šta mogu oni sami kao roditelji. Šta treba znati za razvoj motorike (krupna i fine). Kako dijete koristi čulo vida u svakodnevnom aktivnostima, koje igre primjenjuju sa svojom dcom

najčešće. Date su preporuke kako roditelji da stimulišu motorički i razvoj vida u svakodnevnom aktivnostima djece, kako da primijete odstupanja, kada i kome se obratiti za stručnu podršku.

U prostorijama Centra ranog razvoja u Resursnom centru za obrazovanje i osposobljavanje "1. jun" 24.11.2017. održan je okrugli sto "Rana intervencija-intelektualne i smetnje spektra autizma". Prisustvovali su predstavnici JPU "Đina Vrbica", NVO "Udruženje Roditelji", Prvog udruženja roditelja djece sa posebnim potrebama,

Slika 17:
Radionice u RC Podgorica

Slika 18 a, b, c: Okrugli sto u RC I. jun

predstavnici resursnih centara “Podgorica” i “Dr Peruta Ivanović”, Kotor, roditelji djece uključene u program rane intervencije. Uvodničari su bili ispred Resursnog centra “I. jun” mr Željko Darmanović, direktor i Nataša Knežević, psihološkinja, Kanita Jajetović, Save the Children-a, mr Tamara Milić, načelnica direkcije za predškolsko i inkluzivno vaspitanje i obrazovanje u Ministarstvu prosvjete, Marijana Ivančević, psihološkinja u JPU “Dina Vrbica”. Uslijedila je diskusija o iskustvima rane intervencije, efektima, uticaju i kvalitetu sprovedenih aktivnosti. Istaknut je

značaj ostvarene saradnje i radionica za vaspitače u smislu sticanja novih znanja i preporuka za rad. Značajan korak ka prihvatanju novih uloga resursnih centara kao inkluzivno usmjerenih institucija su radionice za roditelje djece koja nemaju smetnje u razvoju uz preporuku za buduću snažniju promociju.

U Resursnom centru za sluh i govor - Kotor 01.12.2017. održan je okrugli sto na temu “Rana intervencija u našoj lokalnoj zajednici”. Događaju su prisustvovali predstavnici Doma zdravlja Kotor, Opšte bolnice Kotor,

Slika 19:
Okrugli sto u RC - Kotor,
RC Podgorica

JPU “Radost” - Kotor, PPU “Osmjeh” - Kotor, Centra za socijalni rad - Kotor, resursnih centara “Podgorica” i “I. jun” i novinari lokalnih radio stanica “Skala radio” i “Radio Kotor”.

Na Okruglom stolu govorili su direktor Resursnog centra za sluh i govor Neđeljko Moškov, Danijela Vičević, mr Viktorija Mihović, Dragana Lučić, dr Vesna Mačić i psihološkinja Tanja Sabolski. Prisutni su informisani o aktivnostima Projekta: donaciji - opremanje prostora za rad u Centru za rani razvoj, kao i realizovanom od strane zaposlenih u ovom Resursnom centru imao tokom proteklog perioda: radionice za vaspitače, za roditelje, kao i program rane intervencije, te ostalom spektru usluga koji se nudi kao podrška inkluzivnom obrazovanju, kao i o saradnji na lokalnom nivou: upućivanje djece na usluge koje nudi Resursni centar. O aktivnostima je zabilježen prilog: <https://skalaradio.com/dan-otvorenih-vrata-i-okrugli-sto-o-ranoj-intervenciji-u-resursnom-centru-za-sluh-i-govor-u-kotoru/>

Dana 04.12.2017. održan je okrugli sto na temu: “Značaj primjene rane intervencije, uvezivanje Resursnog centra sa vaspitno-obrazovnim ustanovama”. Akcenat je bio na do sada sprovedenim aktivnostima u Centru ranog razvoja i planiranju narednih. Na okruglom stolu govorili su: Mr Mirjana Popović, direktorica RC “Podgorica” o ulozi koju ova ustanova, mr Tamara Milić o uvezivanju oblasti ranog razvoja i inkluzivnog obrazovanja, Marijana Ivančević o podršci i saradnji RC “Podgorica” i JPU “Đina Vrbica”, Jadranka Radulović, tiflogologa, Jasna Popović, somatopedica i Irena Bogičević, pedagogica o realizovanim aktivnostima za vaspitače, roditelje i djecu u okviru projekta Centri ranog razvoja. Zaključci su sljedeći: potrebne su tematske radionice za roditelje uz mogućnost razmjene iskustava i dilema, savjetovanja sa defektolozima u vezi vaspitanja djece, bolja promocija i veća vidljivost usluga Resursnog centra, kvalitetnije umrežavanje servisa, politika i praksi u okviru sektora obrazovanja, zdravstva, socijalne i dječje zaštite.

Zajedno možemo učiniti više.
Recite nam šta mislite o našem radu?
RECI-NAM@savethechildren.org

Save the Children za sjeverozapadni Balkan

Ljubljanska 16, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (33) 290 671; Fax: +387 (33) 290 675
info.nwbalkans@savethechildren.org

 nwb.savethechildren.net

 [savethechildrenNWB](https://www.facebook.com/savethechildrenNWB)

 [SavethechildrenNWB](https://www.youtube.com/SavethechildrenNWB)

 [savethechildrennwb](https://www.instagram.com/savethechildrennwb)

 [scnwb](https://twitter.com/scnwb)